

اهمیت جغرافیا و یادگیری آن

دکتر سیدمهدی موسی کاظمی

سخن اول

گذشته در اصلاحات برنامه درسی در سراسر جهان منعکس شده است. در حالی که برنامه‌های درسی ملی از نظر شکل و تأکید متفاوت هستند، اما به‌طور فزاینده‌ای با یک هدف مشترک متحد می‌شوند: تجهیز نسل‌های آینده به دانش، مهارت‌ها و ارزش‌های مورد نیاز برای پیمایش و پرداختن به پیچیدگی‌های سیاره‌ای که به سرعت در حال تغییر هستند.

در این تلاش جهانی مشترک، آموزش جغرافیا نقش حیاتی ویژه‌ای دارد. ظرفیت منحصر به فرد آن برای پیوند دانش نظام‌های طبیعی و انسانی، و تقویت درک ارتباطات پیچیده آن‌ها، آموزش جغرافیا را برای آماده‌سازی جوانان در برابر چالش‌ها و مسئولیت‌های قرن بیست و یکم ضروری می‌سازد. برای حمایت از این چشم‌انداز و اصلاحات برنامه درسی ملی، منشور بین‌المللی آموزش جغرافیا در سال ۲۰۱۶، نقش حیاتی جغرافیا را در درک نظام‌های به هم پیوسته و توانمندسازی شهروندی پایدار و مسئول برجسته می‌کند.^۲

سخن سوم

در این شماره مجله، مقاله «بررسی تأثیر روش تدریس مشارکتی درس جغرافیا بر یادگیری دانش‌آموزان»، یادگیری فعال و مشارکتی را یکی از مؤلفه‌های کلیدی آموزش مؤثر در تمام نظام‌های آموزشی پیشرفته معرفی کرده است که به کارگیری صحیح آن، نه تنها یادگیری دانش‌آموزان را آسان می‌کند، بلکه انگیزه آنان را نیز برای یادگیری افزایش

در پاسخ به این سؤال که: «چرا یادگیری جغرافیا مهم است؟» اغلب جغرافی دانان تأکید دارند جغرافیا فقط توصیف و به‌خاطر سپردن پایتخت‌های جهان یا تشخیص تفاوت بین دلتا و مصب رودخانه نیست.^۱ جهان امروز پیچیدگی‌ها و تغییرات بی‌سابقه‌ای دارد که با فرصت‌های جدید، چالش‌های فزاینده، خطرهای مداوم و تشدید تهدیدهای جهانی مشخص می‌شود. دانش جغرافیای قدرتمند، با تبیین تغییرات اقلیمی، اختلال فناوری، شهرنشینی سریع، شوک‌های اقتصادی، درگیری‌های ژئوپلیتیکی و نابرابری فزاینده، واقعیت‌های زیسته جوامع در سراسر کره زمین را بازتعریف می‌کند.

در جنگ تحمیلی سوم از اسفند ۱۴۰۴، شناخت جغرافیای عرصه نبردها و اصابت پرتابه‌ها، اعم از موشک‌ها و پهپادها، به مواضع دشمن، و موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی تنگه هرمز، انعکاس اهمیت جغرافیاست. همان‌طور که استادان علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، ارتباطات و رسانه بیان کرده‌اند: «جغرافیا به‌صورت یک کارت بازی برای ایران درون جنگ عمل کرد و به‌مثابه راهبرد، به پایدارترین سلاح ایران تبدیل شد.»

سخن دوم

برای مواجهه با پیچیدگی‌ها و تغییرات بی‌سابقه، نظام‌های آموزشی در سراسر جهان تکامل یافته‌اند تا دانش‌آموزان و دانشجویان را برای چالش‌هایی فزاینده در آینده نامشخص آماده سازند. این ضرورت در دو دهه

می‌دهد.

در مقاله «ارزیابی اثربخشی واقعیت مجازی در آموزش جغرافیا»، تأثیر استفاده از عینک‌های واقعیت مجازی بر یادگیری مفاهیم‌های فضایی جغرافیایی توسط دانش‌آموزان دوره اول متوسطه «مدرسه نیک نام» شهرستان فردیس بررسی شده است. استفاده از عینک‌های واقعیت مجازی به دانش‌آموزان امکان می‌دهد که به‌صورت فعالانه در محیط‌های مجازی حضور داشته باشند و با استفاده از تجربه‌های تعاملی، مفاهیم‌های فضایی جغرافیایی را به‌طور عمیق‌تر و مؤثرتر یاد بگیرند.

مقاله «هوش مصنوعی در خدمت دبیران و استادان جغرافیا: روش‌های ساده برای کلاس‌های مؤثرتر، عمیق‌تر و پویاتر جغرافیا»، به‌دنبال ارائه استدلالی قوی برای دفاع از جایگاه و اهمیت تجدید حیات یافته‌ی جغرافیا از طریق هوش مصنوعی در مدرسه‌های کشور است.

در مقاله «آموزش جغرافیا: راهبردی نوین برای یادگیری فعال و عمیق با رویکرد بازی‌وارسازی»، یکی از رویکردهای نوین و مؤثر در آموزش جغرافیا بررسی و بر این نکته تأکید شده است که بهره‌گیری هدفمند از عناصر بازی، زمینه یادگیری فعال، عمیق و معنادار و ارتقای کیفیت آموزش و یادگیری درس جغرافیا را فراهم می‌کند.

مقاله «گذار به شهر هوشمند پایدار، راهبردی برای تاب‌آوری شهری و تحقق اهداف توسعه پایدار» با استناد به گزارش برانلند، هدف‌های توسعه پایدار سازمان ملل، و برنامه‌های شهری کشورهای پیشرو، به‌بررسی سیر تحول مفهوم شهر پایدار و جایگاه شهر هوشمند در این چارچوب می‌پردازد. مطالعه تطبیقی نمونه‌های موفق جهانی و تحلیل تجربیات شهرهای ایران در سال ۲۰۲۵ نشان داده است که تحقق شهر هوشمند پایدار مستلزم رویکردی چندبعدی مبتنی بر عدالت اجتماعی، حکمرانی داده‌محور، و نوآوری فناورانه است.

در مقاله «جغرافیا، جنگ و محیط زیست» نشان داده شده که بین جنگ و عوامل جغرافیایی همیشگی رابطه آشکاری وجود داشته است و عوامل محیط جغرافیایی به روش‌های متفاوت در جنگ‌ها شکل گرفته‌اند. همچنین جدا از این پیوندهای مستقیم، جنگ تأثیرات غیرمستقیم خاصی نیز بر محیط زیست دارد.

سخن آخر: یادگیری تجربی در جغرافیا

جغرافیا در ساده‌ترین شکل، مطالعه زمین است. جهان کلاس درس است و کره زمین از نظام‌های زیادی تشکیل شده که به‌صورت زیستی و غیرزیستی با هم کار می‌کنند. ساکنان زمین، به‌عنوان بخشی از این نظام‌های پیچیده، واقعاً جغرافیا را مطالعه نمی‌کنند، بلکه جغرافیا را زندگی می‌کنند. بنابراین درک آن‌ها از زمین، از تجربه آن‌ها ناشی می‌شود و آموزش رسمی تنها آنچه را که در طول زمان تجربه و کسب کرده‌اند، به آن‌ها یادآوری می‌کند. کلاس درس تنها یک مکان برای یادگیری است. حوزه‌های متفاوت یادگیری تجربی که سال‌هاست معرفی شده‌اند، به دانش‌آموزان فرصت می‌دهند که یادگیری از تجربه در دنیای واقعی را بیاموزند، نه اینکه در کلاس درس بنشینند. **دیوید کلب** (۱۹۸۴) که بر اهمیت تأمل در یادگیری تجربی تمرکز داشت و آن را بیشتر توسعه داد، دیدگاه‌های مدرنی را در مورد چگونگی شکل‌گیری تجربه‌ها در

خلال یادگیری مطرح کرد.

یادگیری تجربی دو جنبه مهم دارد: اول اینکه خود تجربه، هر چقدر هم کوتاه باشد، همیشه به فرایند یادگیری می‌افزاید. دوم اینکه تأمل در مورد این تجربه‌ها گاهی می‌تواند به‌طور اساسی بر یادگیری در حال انجام و حتی زندگی دانش‌آموزان تأثیر بگذارد.^۱

کلب «یادگیری تجربی»^۲ (یادگیری از طریق تجربه) را به‌عنوان فرایند کسب دانش از طریق تجربه توصیف کرد. یادگیری، چهار مرحله مشخص (تجربه عینی، مشاهده تأملی، مفهوم‌سازی انتزاعی و آزمایش فعال) دارد که دانش‌آموزان باید در آن‌ها شرکت کنند. این فرایند یادگیری، یادگیرنده‌محور و مبتنی بر فرایند است و به دانش‌آموزان اجازه می‌دهد در فرایند یادگیری مشارکت داشته باشند. روش کلب در تدریس در تمام رشته‌ها و درس‌ها، از جمله جغرافیا، به کار گرفته شده و نتایج مثبتی داشته است. دانش‌آموزان با خودآگاهی بیشتر و انعکاس بیشتر تجربه یادگیری از این رویکرد بهره‌مند می‌شوند. برنامه یادگیری تجربی، علاقه دانش‌آموزان به علم و امید به موفقیت آن‌ها را در علوم افزایش می‌دهد. این رویکرد دانش‌آموزان را به تأمل در یادگیری و دادن بازخورد صریح در یادگیری تشویق می‌کند و از آن می‌توان در هر جنبه‌ای از آموزش جغرافیا بهره گرفت. معلمانی که از یادگیری تجربی استفاده می‌کنند، بر این باورند که فعالیت‌های دارای ماهیت یادگیری تجربی، یادگیرندگان را از نظر جسمی، فکری و اجتماعی درگیر می‌کنند.^۳

پی‌نوشت‌ها

1. Chew-Hung Chang & Gillian Kidman (2026) Looking beyond the surface – Geographical Education that matters, International Research in Geographical and Environmental Education, 35:1, 1-4, DOI: 10.1080/10382046.2026.2616926
2. Martin Hanus & Jongwon Lee (2025) Rethinking praxis for a world of difference in geography education, International Research in Geographical and Environmental Education, 34:4, 319-325, DOI: 10.1080/10382046.2025.2526312.
3. Wessell, J.E. (eds) (2024). Experiential Learning in Geography. Springer, Cham.
4. Kolb's Experiential Learning Theory
5. DeChano-Cook, L.M., Bloom, C., Mathews, A.J. (2024). Hands-On Geography Activities Leading to Community-Based Learning. In: Wessell, J.E. (eds) Experiential Learning in Geography. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-82575-0_1.